

НОРМА ПРАВА ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН: ТЕОЛОГО-СОЦІОЛОГІЧНЕ ПРАВОРОЗУМІННЯ

Костицький В.В.

(доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України, Президент Асоціації Українських Правників, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка)

Анотація. У статті норма права розглядається як соціальний феномен у контексті соціологічних і теоретико-методологічних підходів сучасного праворозуміння та запропонованої автором теолого-соціологічної теорії права. Норма як джерело суспільного правопорядку, в основі якого Моральний імператив (Первісна норма), дарований людині Всевишнім.

Ключові слова: норма права, теолого-соціологічне праворозуміння, суспільний договір.

Аннотація. в статтє норма права рассматривается в качестве социального феномена в контексте социологических и теоретико-методологических подходов современного правопонимания и предложенной автором теолого-социологической теории права. Норма права определяется как источник общественного правопорядка, в основе которого Моральный императив (Первичная норма), дарованный человеку Всевышним.

Ключевые слова: норма права, теолого-социологическое понимание права, общественный договор.

Summary. The rule of law is analyzed as the social phenomenon in the context of the sociological and theoretical methodological approaches of modern understanding of law and proposed by the author theological sociological theory of law in the article. Rule of law as a source of the social nomocracy is based on the Moral Imperative (the Primary rule) and is granted to humanity by God.

Key words: rule of law, theological sociological understanding of law, social contract.

Особливість розвитку сучасної цивілізації полягає не тільки в тому, що постіндустріальну добу змінює інформаційна епоха, але і в тому, що процес бурхливих та стрімких змін охопив, крім економічної, ще й політико-правову, соціокультурну та духовну сфери[1]. За цих умов право – динамічне соціальне явище, яскравий феномен та незаперечна цінність сучасної людської цивілізації – так само переживає складний період трансформації, обумовлений значними змінами у розвитку суспільства, початком формування нового типу світового співтовариства, а також формуванням нового типу особистості з притаманним їй типом правосвідомості, світоглядними та ментальними настановами тощо[2].

В Україні право все ще, як і на всьому пострадянському просторі, розглядається як сукупність встановлених або санкціонованих державою норм, що побудована за ієрархічною структурою та визначає особливості суспільного життя, поведінки індивіда та функціонування механізму держави. Тому звернемося до наступного визначення права, яке полягає у визнанні значимості державного веління, концентрованої у нормі права волі держави (пануючих у ній класів чи соціальних груп), яка забезпечується, санкціонується, гарантується і забезпечується державою. Воля забезпечує загальнообов'язковість правової норми, є джерелом формування мотивації поведінки особи.

Сучасний світ демонструє завершення епохи державного монополізму на творення права. Цю особливість побачив і описав видатний вчений Євген Ерліх, який окрім права державного виділяв ще й суддівське правознаходження та право юристів.

Щодо першого зазначимо, що суддя звершує феноменальну процедуру, «накладаючи» мертву норму на юридичний факт. Таким чином суддя кожного разу має справу із іншим, найчастіше із неповторним фактом, а тому не тільки «оживляє» мертвий текст статті законодавства, але й творить право у кожному своєму рішенні.

Звідси постановка питання про логічну структуру норми права. Традиційно норму права прийнято поділяти на диспозицію, гіпотезу і санкцію. Відзначимо, що такий підхід сьогодні уже не видається вірним. З одного боку, гіпотеза – це лише ймовірний юридичний факт, припущення законодавця, яке у практичному суспільному житті не повторюється один до одного, а завжди характерне варіантами та імпровізаціям в силу неповторності людей та людської поведінки. Окрім цього, за таким підходом

передбачається обов'язкове існування санкції як державного примусу за невиконання державної волі.

Виникає ряд питань. Як тоді трактувати правові норми-принципи, норми-ідеї? Чи в односторонній угоді на зразок заповіту відсутність другої сторони угоди нівелює правовий характер норми спадкового права? Адже дуже значна частина норм права виключають існування санкції, а ще маємо норми-принципи, норми-дефініції, норми-ідеї, диспозитивні норми. Така значна кількість винятків виключають можливість однозначно стверджувати про санкцію як обов'язковий елемент правової норми.

А як бути з правомірною поведінкою, основою якої є добровільне дотримання суб'єктами права приписів соціальних правових норм. Нарешті, серед видів реалізації права виділяємо дотримання і використання правових приписів, з чого робимо висновок, що як наука, так і законодавець мав би розраховувати на суспільний правопорядок законопослушних (правопослушних) членів суспільства, а не суспільство ганстерів, казнокрадів, злодіїв, махінаторів.

Зрозуміло, що за таких умов при наявності великого розмаїття суспільних відносин суспільство стоїть перед небезпекою хаосу, подолати який можна шляхом запровадження правового порядку, можливого лише за умови функціонування права та відповідної правової культури. Тут говоримо про виховну роль правової норми як ціннісного орієнтира, як ціннісної правової установки, поведінкового стандарту, який формує правовий порядок ще на рівні суспільної психології.

З другого боку, суспільний правопорядок залежить і від якості норми права, а також структурної упорядкованості правових приписів. Системність суспільним відносинам можемо надати тільки за умови системності самого права як регулятора цих суспільних відносин. Системність – закон „життя” права; руйнування системності означає „смерть” права.

У цій системі її структурні одиниці (галузі та інститути права) діляться на норми права. Найменшою структурною складовою у системі права є правова норма – конкретне правило поведінки, часто установлене або санкціоноване і забезпечуване державою. При цьому кожна норма права залишається соціальною нормою.

Правова норма як і соціальна норма – абстрактні. Соціальна і правова норми розраховані на «т-у», тобто невизначену, кількість застосувань невизначеною, тобто «п-ою», кількістю суб'єктів. У цьому феномені і соціальних норм, і права як засобу забезпечення суспільного порядку.

Норма права є невичерпним джерелом соціальної енергії, оскільки можливість її реалізації не залежить від кількості попередніх випадків (фактів) застосування правової норми органами державної влади або місцевого самоврядування, дотримання, виконання чи використання її приписів суб'єктами правових відносин.

Як елемент системи норма права може бути порівняна з молекулою речовини. Молекула – це найменша складова речовини, яка зберігає властивості цієї речовини. Молекула води є водою, а два атоми водню або атом кисню мають інші у порівнянні з водою властивості. Норма права – це найменша частинка права, яка зберігає властивості і особливості права (загальнообов'язковий характер, формалізованість, імперативність та інш.). У суспільстві багато соціальних норм, але саме завдяки властивостям норми права виділяються в окремий особливий вид соціальних норм і детермінують властивості права.

Логічно із останніх тверджень вивести аксіому про превалювання розуміння права не тільки як системи норм, але й як регулятора суспільних відносин. За правом, вираженим у нормативному правовому акті, а тим паче у законі, стоїть державний примус. Таке розуміння права невідривне від нормативного бачення права. Разом із тим, право – один із видів соціальних норм поряд із нормами моралі, етичними і естетичними нормами, технічними нормами, звичаями, традиціями і обрядами. Право – це особливі норми і правила людської поведінки, які характеризуються формалізованістю та загальнообов'язковістю.

Але джерелом виникнення світських норм права залишаються суспільні сили: звичаї, традиції, мораль. Спірним для вчених залишається питання про можливість віднесення технічних норм до соціальних, а тим більш до правових.

Технічні норми також регулюють поведінку людей. Дотримання технічних норм при виготовленні чи поводженні з утюгом розраховане на необхідність захисту, попередження заподіяння шкоди здоров'ю і життю невизначеного числа людей. Технічні норми консервації вироблених нафтогазових свердловин, у результаті порушення яких, наприклад, повітря у місті Бориславі Львівської області стало загазованим понад допущені нормативи, також ілюструє справедливість такого підходу.

Відмовившись визнати технічну норму соціальною, змушені будемо поставити під сумнів віднесення до соціальних частини правових норм, які регулюють порядок полювання, наприклад, встановлюють порядок використання зброї на полюванні. Отже, як соціальна, у тому числі і технічна норма, так і правова норма є мотивацією та ціннісною установкою до дії чи утримання від неї.

Разом з тим, фетишизація регуляторної сили соціальних норм та норм права, обмеження їх регуляторної функції наявністю щонайменше двох суб'єктів суспільних відносин, у тому числі правових відносин, суттєво звужує значимість права у суспільному житті.

Право також бачиться як система суб'єктивних прав, свобод, можливостей особи. Для індивіда право існує, коли його інтереси і потреби знаходять своє юридичне закріплене не в абстрактній системі права, а у конкретних нормативних правових приписах. Для суб'єкта права система права ніщо, а норма права все!

Отже, право в загальносоціальному розумінні – це певні можливості суб'єктів суспільного життя, які визначаються рівнем розвитку суспільства. Таким чином, право із законообмеження стає феноменом, у якому система обмежень особи і його обов'язків кореспондується з обов'язками держави і можливостями особи. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування у ліберальній державі, модель якої за участю автора закладена в Конституцію України 1996 року, діють у спосіб і у межах, які визначені Конституцією та законами України. Натомість, особа вправі чинити усе, що не заборонено законом.

Знову опиняємося перед небезпекою соціальної анархії, яка щонайменше може супроводжуватися індивідуальним егоїзмом, зловживанням правом. Проблема, як відомо, вирішується просто: наші права мають межу, яка знаходиться там, де починаються права інших осіб. Тому тут норма-санкція, норма-кара не спроможна забезпечити ідеальний правопорядок. Тільки моральний зміст права може бути основою правопорядку, а вже потім державний примус. Право, як свідчить древня римська приказка, є мірою добра і справедливості.

Не вступаючи у дискусію, чи природні права людини даровані Богом, а чи належать індивіду як елементу живої природи, як біосоціальної істоті, зазначимо, що в їх основі – імперативи вищих законів, у рамках яких суспільство творить право – традицій, звичаїв, моральних норм, а також нормативні правові акти. Норма права – результат творчої діяльності соціуму, соціальне явище, створене соціумом у рамках, що визначаються моральними законами, установленими Всевишнім, Вищим Розумом.

Звідси висновок: теолого-соціологічне розуміння права включає визнання його Божественного походження як первооснови, джерела Первісної норми, тобто Первісного Кодексу у вигляді десяти заповідей Божих, визнання цього Послання Всевишнього у якості Морального імперативу суспільного життя. Отже, перш за все, право є моральним імперативом, в основі якого лежить Божественна воля і який визнаний, санкціонований державою та забезпечується нею. Аморальний закон приречений на суспільний негативізм, громадський осуд; він не виконує однієї з основних функцій права – не формує правового порядку.

Ще одна складова теолого-соціологічної теорії права включає визнання пов'язаності права із соціумом. Як соціальне явище право знаходить свій вияв у суспільних відносинах. Норма права „живе” доки воно застосовується суспільством і твориться ним. Право включає як державно-владні веління, так і норми звичаєвого права, традиції, моральні норми. Суспільне життя регулюється не тільки правовими нормами, але й не-правом, тобто силою звички, модою, пережитками, ціннісними установками особи. Результатом правового життя тут є правова культура суспільства. Отже, право є феномен сучасної цивілізації, створений соціумом в рамках **Морального імперативу добра і справедливості, вищих законів** (Божественних, космічних, як про це зазначено у роботах ряду вчених), за якими людина, створена за праобразом Божим, наділена талантом і правом на творчість.

Попередні роздуми щодо розуміння норми права як соціального явища і продукту суспільної діяльності невідривно пов'язані із ще одним його визначенням: норма права є легітимізованим інтересом, результатом компромісу суспільних еліт, вираженого у партійних та корпоративних позиціях, концентрованого у цій правовій нормі, часто ухваленій законодавчим органом.

Саме тут закладений договірний зміст права сучасного суспільства, що не відкидає можливості розгляду права як результату договору народу та держави (Суспільного Договору), матеріалізованого у першу чергу у конституції країни. Таким чином, право є Суспільним договором, в основі якого Первісна норма та соціальні норми права. Право як Суспільний договір про засади суспільного порядку визначає модель влади та знаходить свій вияв у конституції. Тому завершимо ряд визначень права розглядом його як засобу «моделювання» і закріплення влади, а значить, інструментом формування влади є правова норма.

Отже, норма права є не результатом сліпого наслідування вищої волі. Творець наділив людину і суспільство розумом та визначив через заповіді основні засади суспільного життя і міжособистісних та колективних відносин, визначив моральні імперативи.

Кожне із наведених вище визначень права і його зовнішніх проявів є свого роду „прожектором”, який „освітлює” норму права як феномен суспільного життя із певної точки, що дозволяє виявити складну природу права тільки частково. Акумуляовано ці положення знаходяться у Конституції України.

Список використаних джерел

1. Костицький В. Закон перманентної концентрації капіталу: економічна історія та українські реалії. – К.: Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи, 2003. – С. 3.

2. Костицький В.В. Проблеми ренесансу в сучасній теорії права. – Малий і середній бізнес. – 2009, № 1-2, – с.3-10.

CIVIL TEACHINGS OF THE BIBLE WITH AMERICAN AND EASTERN EUROPEAN ILLUSTRATIONS

Bruce L. Anderson

(PhD, Oxford Centre for Mission Studies, Oxford, UK/Middlesex University, London)

Bruce L. Anderson holds degrees in history, theology, public policy, and historical theology and specializes in research on Reformed political theology in the Grand Duchy of Lithuania. He is President of the Institute for Reformation and resides in Suffolk, Virginia.

The Bible is often rejected today as a source for public policymaking on the basis of modern secularistic perspective[1; 2; 3; 4]. Yet, at least in many contexts, both historically and contemporarily, the Bible has had a prominent role in the formation of the law. The Bible itself shows some relevance to modern governments in that its ancient contents contain numerous specific passages with principles arguably parallel to elements of ‘democratic’ law and civil